

Bělohorské mýty

aneb o slavných bělohorských oslavách

Bitva na Bílé Hoře 1620

V letošním roce uplynulo 400 let od bitvy na Bílé hoře. Napadlo mě, pokusit se napsat něco o procesích na Bílou horu v jubilejních letech 1720, 1820 a 1920. Původní nápad se zkomplikoval a nabobtnal, když jsem zjistil, že se nelze vyhnout dosti reflektovanému termínu „mýtus Bílé hory“. Téměř všeobecně je dnes toto téma podáváno tak, že v důsledku české národní emancipace vznikl bělohorský mýtus, považující bitvu na Bílé hoře za národní katastrofu vedoucí ke strašnému úpadku národa a s tímto mýtem je třeba se rozejít.

Při bližším pohledu se však zdá, že neexistuje jen jeden bělohorský mýtus, ale že jsou vlastně dva. První je starší nábožensko-politický budovaný hned od roku 1620, kdy bitva na Bílé hoře a vše, co souviselo s protireformací za 30.leté války je vykresleno jako slavné, velké mariánské vítězství nad kacíři. V 19. století se u velké části obyvatel tento pohled mění ve svůj protiklad, v mýtus pouze národní, kdy se z velikého vítězství stává největší porážka.

V roce 2007 se historik Vít Vlnas ve stati „*Médea to česká s dítek vraždou*“ věnoval onomu druhému „mýtu Bílé hory“ a konstatoval, že hluboko do 19. století neměli katoličtí obyvatelé Českého království nejmenších pochybností o tom, že Bílá hora znamenala i jejich vítězství. Podle V. Vlnase odlišný názor zastávali *jen tajní jinověrci, účelově podněcovaní od nástupu Fridricha II. pruskou protihabsburskou propagandou*. Takto podaná formulace už sama o sobě ve čtenáři vyvolá obraz na jedné straně cizorodé menšiny účelově zmanipulovaných „jinověrců“ (neodbytně mě napadá „*ztroskotanců a zaprodanců*“; ve stejných intencích budou v 19. století obviňováni z „*práce pro krále*

pruského“) a na straně druhé neproblematické, spokojené většiny katolických obyvatel, kteří zcela samozřejmě a radostně slaví své bělohorské vítězství až hluboko do 19. století. Pak ovšem mnozí z nich podlehnou manipulaci nacionalistické konstrukce české minulosti, význam Bílé hory nabývá nepatřičných rozměrů a Češi většinou přijímají „mýtus Bílé hory“ jako dějinnou pohromu.[1]

Příběh jedné bitvy

Na bělohorskou bitvu lze jistě, jak Vít Vlnas zmiňuje, pohlížet jako na epizodní šarvátku třicetileté války. Vždyť trvala necelé dvě hodiny. Ovšem není tomu tak, že by ona šarvátku na sebe strhla zvláštní pozornost až v 19. století. Vítězná strana okamžitě dodala této epizodě náležitou důležitost a vydatně ji využila k budování rituálu odpovídajícímu nové náboženské a politické situaci a tím i k formování mentality generací oněch obyvatel, později neproblematicky oslavujících své „vítězství“. Mantinely, kterými se to ubíralo, naznačuje výrok arcibiskupa Arnošta Vojtěcha Harracha napsaný v září 1624, totiž že situace „nabízí velmi příhodnou příležitost reformovat a upevnit katolické náboženství, poněvadž Bůh dopřál mír těmto zemím a královstvím, v nichž nyní po dlouhé řadě zázračných vítězství stojí ozbrojení katolíci proti bezbranným kacířům, z nichž část zemřela nebo byla zabita, část vypovězena, téměř všichni jsou připraveni o nemovité statky a o svá privilegia a nyní vůbec nesmějí vykonávat náboženství své bludné sekty“.[2]

Počátek oslav

9. listopadu 1620 Praha kapitulovala. Pražané si tím moc nepomohli a co následovalo, má k oslavám daleko. Poté co vítězové pod vedením bavorského vévody a vůdce Katolické ligy Maxmiliána vjeli do města nastalo vraždění, loupení a plenění, které město dosud nezažilo. Nejvíce se napakoval sám Maxmilián Bavorský. Obrazy a další věci z rudolfínských sbírek, nábytek ze šlechtických paláců, vzácné nádoby, zlato a stříbro mělo být na 1 500 vozech transportováno do Bavor.[3]

Maxmilián I. Bavorský

Po roce to je jiné. K prvnímu výročí bělohorské bitvy uspořádal 8. listopadu 1621 pražský arcibiskup Lohelius slavnostní děkovné procesí na bojiště. Účast byla povinná, stejně jako v letech následujících, pro vyšší stavy, zemské úřednictvo, městské rady a jejich podřízené. Všem ostatním kněžstvo v kostelích důtklivě připomínalo jejich povinnost zúčastnit se. Procesí se ubíralo od chrámu sv. Víta ke strahovskému klášteru, kde měl opat Questenberg německé kázání o „*onom skvělém vítězství nad rebely a kacíři*“. Poté se šlo na Bílou horu k díkůvzdání přímo na místě bitvy.^[4] O rok později se takové procesí na Bílou horu konalo znovu a opět se tu česky a německy děkovalo za vítězství. A aby se v budoucnu neputovalo jen tak k ničemu, rozhodl ve stejném roce císař Ferdinand II., že zde založí klášter jako poutní mariánské místo.^[5]

Arcibiskup Lohelius vyzval v roce 1622 veřejným listem k provedení sbírek na vystavění kaple. A za dva roky 8. listopadu 1624 se pravidelné procesí už ubíralo vzdávat díky za vítězství k nové kapli na Bílé hoře. Na vybudování klášterního areálu se muselo ještě nějakou dobu počkat. Ten s kostelem Panny Marie Vítězné vyrostl až v letech 1704-1730. Ohrazený areál s poutním kostelem prý odpovídá prostoru, kde byla v době bitvy soustředěna stavovská vojska. Olivier Chaline píše: „*Nebylo možno lépe stvrdit ovládnutí půdy než tím, že se do tohoto prostoru umístí mystická a mariánská duchovní pevnost. Nejde tu pouze o to, vzdávat díky za jakékoli vítězství, ale potvrdit, že jde o vítězství mariánské*“.^[6]

Mezitím v říjnu 1624 přišli z Vídně do Prahy bosí karmelitáni, kterým Ferdinand II. přidělil zabavený evangelický kostel Nejsvětější Trojice na Újezdě. Karmelitáni ho zasvětili Panně Marii Vítězné. Císař tak ocenil zásluhy, které měl na bělohorském vítězství generál řádu karmelitánů Domingo Ruzola López (Dominik à Jesu Maria) vyslaný z Říma s papežem posvěceným mečem

k podpoře bojovníků proti kacířům. Plamennou řečí a legendárním mariánským obrazem měl údajně přimět vojevůdce ke konání bitvy[7] a vítězství pak bylo připsáno zázračné moci mariánského obrazu. V červenci 1672 ustanovil papež Klement X. v návaznosti na bělohorskou bitvu na druhou neděli v listopadu svátek Panny Marie Vítězné a děkovaná procesí pak směřovala oslavovat bělohorské vítězství i v tomto kostele Panny Marie Vítězné na Újezdě.[8]

Vnímání všech událostí spojených s Bílou horou a následující rekatolizací, od pražské defenestrace 1618 (záchrana Slavaty, Martinice a Fabricia), přes vlastní bitvu 1620 po boj se Švédy 1648 (mariánský sloup na Staroměstském náměstí včetně legendy o zneuctění „palladia země české“ protestanty), je modelováno do formy velkého mariánského boje proti kacířům. Marie je nejen ochránkyní, pomocnicí, ale především má roli nejvyšší válečné vojevůdkyně katolických šiků vítězně ničících kacířství: Maria Generalissima – Maria Victoria. [9]

Po stu letech

V roce 1720 už stál na Bílé hoře další pražský Kostel Panny Marie Vítězné (i když ještě ne zcela dokončený) a v něm zázračný obraz této světice. K úspěšnému konci spěje beatifikace Jana Nepomuckého a jemu na počest se již několik let v Praze konají mohutné vodní slavnosti Navalís, jako triumf protireformačního katolicismu. Ve stejném ovzduší a v podobném stylu se také každoročně slavilo bělohorské vítězství. Čeští barokní patrioti putovali v procesích na někdejší bojiště, aby v kostele Panny Marie Vítězné poslouchali kázání o jejím zázračném přispění k porážce kacířů. [10]

Mohutné oslavy se však v tomto jubilejním roce nekonaly v listopadu, ale již od 21. do 28. července. Poutníci prý přicházeli po desetitisících. Týden byl zahájen mší, kterou sloužil generální vikář pražského arcibiskupství, v dalších dnech se při českých a německých kázáních vystřídala celá řada světských a řeholních kněží. V ohradě před branou kostela byly pro danou příležitost postaveny dvě pyramidy, připomínající mariánský smysl vítězství. Na jedné byl nápis „*Si Maria pro nobis quis contra nos*“ [11] a na druhé „*Gaude Maria Virgo cunctas haereses sola intermisti in universo mundo*“ [12] a nad tím zázračný mariánský obraz obklopený válečnými motivy.[13] K slavnému výročí byly složeny oslavné písně, mezi nimi i „*Aria: O Bílo-Horské bitvě a victorii anno 1620 8. Novembris*“. Několik veršů si uvedme:

1. *Ej, Bílá Hora kvete, právě ve stým roce, patrně spatřujete, kdež byla poušť sice, dům počestný Matky Boží, v stavení se tuze množí, victoria, victoria, v celé české zemi.*

7. *A tak ve jméno Boží sejděme se spolu, ať se čest sláva množí, sem na Bílou Horu, Marii poděkování složme za opatrování, victoria, victoria, v celé české zemi.*

9. *Kacíři jsou svázáni rukou Matky Páně, na hlavu poraženi, přišla hrůza na ně, neb zpyšnili příliš záhy, jsou potrestáni u Prahy, victoria, victoria, v celé české zemi.*

10. *Maria bojovala zdeť na Hoře Bílé, kacíře přemáhala, že nemohli dýle odolati, neb silná jest Maria, bránila svou čest, victoria, victoria, v celé české zemi.*

11. *Před sto léty v tom místě mnoho tisíc bylo tvrdých kacířův jistě – kam se to podělo? Maria všechny zahrála, jejich kořist jim odňala, victoria, victoria, v celé české zemi. [14]*

Každoroční emocionálně vypjaté nábožensko-politické slavnosti vyjadřující explicitně vztah obyvatelstva k panujícímu náboženství a panovnické dynastii, silně utvářely i názory českých barokních patriotů a ostatního lidu. K původnímu pojetí velkého mariánského vítězství nad rebely a kacíři přistupují další již nacionálně modelované konstrukty – od představ o „zlatém věku“ země české za panování Karla IV. a hrozném úpadku království v době husitské a pohusitské, přes tvrzení

o pronásledování věrných katolíků v době předbělohorské a o nebezpečí násilné protestantizace země a ještě později k přesvědčení o záchraně české národnosti před protestantským poněmčením [15].

Obraz Panny Marie Vítězné

Koncem 18. století zvolna, ale přece i do habsburského mocnářství nachází cestu osvícenství. Tolerančním patentem císaře Josefa II. v roce 1781 alespoň formálně přestávají být čeští dosud utajovaní evangelíci „kacíři“ a stávají se „akatolíky“ či „jinověrci“. Josef II. klášter a poutní místo na Bílé hoře zrušil. V prosinci 1789 byl areál prodán v dražbě za 1780 zlatých Josefu Ulrichovi, sládkovi

z Motola. Hlavní oltář s oním zázračným obrazem „Panny Marie bělohorské“ byl prý darován kostelu sv. Jakuba ve Stodůlkách. Ale příběh zdaleka nekončí.

...za dalších sto let

Barokní, později nacionálně podbarvené nábožensko-politické pojetí slavného vítězství ve významné bitvě proti kacířům na Bílé hoře přežilo nejen reformy Josefa II., ale i nenápadně se vkrádající myšlenky Francouzské revoluce, napoleonské války, a dokonce i státní bankrot Rakouského císařství v roce 1811. Dovolím si k tomu ještě jednu poznámku o zahraniční manipulaci zmíněné v úvodu. V době válek proti Francii už sice ne kacíři, ale tolerovaní „akatolíci“ nebo „jinověrci“ jsou opět podezřelí a státní moc považuje za nutné si na ně došlápnout, tentokrát nikoli pro pruskou, ale pro francouzskou nepřátelskou propagandu.[16]

Vídeňský kongres (1814-1815) se po Napoleonově definitivní porážce snaží vrátit Evropu do stavu, v jakém byla před Francouzskou revolucí. V habsburských zemích nastupuje metternichovský absolutismus opírající se o policii, cenzuru a armádu.

Den 200. výročí bitvy na Bílé hoře připadl do doby konání Opavského kongresu (20.10. – 20.12. 1820) svolaného knížetem Klemensem Metternichem. Jeho výsledkem byla dohoda mezi Rakouskem, Pruskem a Ruskem o zahraniční intervenci při jakýchkoli protimonarchistických revolučních pokusech v evropských státech. Návrat k baroknímu bělohorskému „mýtu“, který zavrhuje ohavnou rebelii stavů a oslavuje velké vítězství habsburského panovníka, je víc než žádoucí.

V roce 1811 odkoupil od vdovy Josefa Ulricha poutní areál na Bílé hoře kanovník kapituly u Všech svatých v Praze Josef Čapek za 14 000 zlatých a dalších 18 000 zlatých stála jeho oprava. V říjnu 1812 dal souhlas ke znovuotevření kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře císař František I. V roce 1813 se do něj ze Stodůlek vrátil i zázračný mariánský obraz o čemž se vykládalo: „*Páteru Čapkovi, někdy kaplanu u sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze, pak kanovníku u Všech svatých, zjevila se, jak tvrdil, P. Maria. Oznamovala mu, že její bělohorský obraz je u mlynáře ve Stodůlkách za Ujezdskou branou a že „její svatá vůle jest v jejím paláci na Bílé Hoře residirovati.“* [17] A tak se dvousté výročí velkého vítězství na Bílé hoře mohlo opět slavit stejným stylem, jak tomu bylo dříve. Procesí, slavná bohoslužba, zpěvy, jako v dobách před josefínskými reformami. A tak tomu bylo i po smrti kanovníka Čapka (1828), kdy přešel kostel Panny Marie Vítězné na Bílé hoře s celým areálem do vlastnictví břevnovského kláštera.

Vlivem osvícenského kritického myšlení a také rostoucím národním uvědoměním se obraz Bílé hory proměňuje. „*Vedle tradičních bělohorských poutí, kde se připomínala prospěšnost vítězství v dalších osudech národa, sílil v povědomí určitého kolektivu mladé vlastenecké inteligence protichůdný, tragický význam symbolu.*“ [18] Proti původnímu nábožensko-politickému mýtu o slavném vítězství nad kacíři, doplněnému později o důraz národnostní, který měl stále ještě dostatek vlivných přívrženců – vzpomeňme jen na známou řeč Karla Schwarzenberga na Českém sněmu 25. 11. 1889: „*My jsme potomci oné katolické šlechty, která u Lipan porazila Táboř a na Bílé hoře husitské sbory české, stojí nové pojetí založené téměř výhradně na bázi národní, které naopak vidí bitvu na Bílé hoře jako tragickou prohru, která měla fatální důsledky pro další existenci národa. A toto pojetí postupně nabývá vrchu. František Palacký na Bílou horu v životě nevskočil (podobně později i Jan Karafiát), Josefu Jungmannovi prý se oči zarosily, když poprvé shlédl bělohorskou pláň,* [19] Jan Kollár vidí Bílou horu jako hřbitov a Karlu Hynku Máchovi „*se stala Bílá hora pomůckou k vysvětlení národní povahy posledních dvou set let: národ pohaněn a zlomen odchodem nejlepších duchů do vyhnanství, prošel mravním rozvratem a tyto rány zůstaly stále krvácející, oslabující ho duchovně i mravně.*“ [20]

...a opět po sto letech

Přehoupli jsme se do století dvacátého, jehož druhé desetiletí je poznamenáno 1. světovou válkou, popřípadě Velkou válkou, jak se dnes říká. Historik Josef Petráň dokládá, že právě situace způsobená válkou, nouze a rodinné tragédie způsobily umocnění vlivu onoho nového národního bělohorského mýtu v českém prostředí.[21] Čeští muži rukují do císařsko-královské armády, aby cedili krev za panovníka, vždyť „*osud trůnu habsburského je i naším osudem*“. Řadě z nich se zdá rozumnější padnout do zajetí než padnout za císaře pána. Krátce po začátku války vznikají první ozbrojené jednotky složené z Čechů a Slováků žijících v zahraničí, k nimž se později přidává značný počet těchto válečných zajatců, ochotných bojovat proti Rakousku-Uhersku a Německu. Již v srpnu 1914 vzniká ve Francii „Rota Nazdar“ a v Rusku „Česká družina“. V obou jednotkách rezonuje, kromě jiného, i „mýtus Bílé hory“. Vít Vlnas sice uvádí, že o „odčinění Bílé hory“ mluví už Karel Sabina v revolučním roce 1848,[22] ale zřejmě teprve když T.G. Masaryk vyhlásil v roce 1915 program vzniku samostatného státu, spojuje se „mýtus“ s heslem „odčinění Bílé hory“. Při vzpomínce na vojenskou přísahu „Roty Nazdar“ 9.10. 1914 v Bayonne legionář Ladislav Preininger uvádí: „*Myšlenky na minulost národa, husitské boje, Bílá hora, obrození, to vše nám táhlo hlavou, aby se nakonec změnilo v důvěru, ba v jistotu, že spravedlivá věc národa musí nakonec přece jen zvítězit.*“ [23] Ruský legionář a publicista Josef Kudela považoval bitvu u Zborova přímo za odčinění Bílé hory, když napsal: „*Bitva u Zborova odčinila porážku a pohanu bělohorskou*“ a „*Zborovští hrdinové, jako by podávali ruku zejména těm rekům, kteří u zdí Hvězdy vytrvali do posledního muže, kteří – když už byla bitva ztracena – zachraňovali čest svého národa a vojska*“. [24] Za odčinění Bílé hory je ve velké části společnosti i v oficiální propagandě považován především vznik samostatné Republiky československé, jak to zaznělo v projevu Václava Klobáče 11.11.1918 v Pištěkově divadle na Vinohradech: „*Ponejprve mluvím bez císařsko-královského dozoru jako svobodný občan svobodné Československé republiky.... Dožili jsme se chvíle, kdy je hanba Bílé hory odčiněna.*“ [25] V dalších letech se za „odčinění Bílé hory“ prohlašovala např. pozemková reforma a nespočet dalších věcí. Za zmínku snad stojí, že pod tímto heslem se uskutečnil v první polovině dvacátých let i pokus o repatriaci potomků pobělohorských exulantů pro víru do „země otců“. Přes sympatie prezidenta Masaryka nedopadl příliš slavně. Bez ohledu na to, který „mýtus“ má navrch, byl většinou činitelů od sociálních demokratů po agrárníky a klerikály odmítnut.[26] Ve staletích velkých barokních oslav slavného bělohorského vítězství měli být exulanti z české historické paměti vytěsněni [27] a jejich potomci měli zůstat zapomenuti i dál.

Asi poslední „procesí“ na Bílou horu se konalo krátce po vyhlášení samostatného československého státu, tentokrát ovšem zcela v duchu onoho národního bělohorského mýtu.

Na neděli 3. 11. 1918 svolala sociální demokracie na bělohorskou pláň tábor lidu. Nebyl politicky profilován, spíše měl svědčit o jednotě národa a k účasti na něm vyzvaly mnohé politické a kulturní instituce. Ani výběr řečníků nebyl omezován politickou příslušností. Na druhý den psala Národní politika, že se zúčastnilo „*přes čtvrt milionu hlav*“. [28] Po skončení tábora lidu na Bílé hoře došlo na Staroměstském náměstí ke stržení mariánského sloupu. Aktérům se vytýká, že sloup neměl nic společného s bitvou na Bílé hoře, ale že šlo o památník „*hrdinské udatnosti Pražanů*“ při boji se Švédy v roce 1648. Bereme-li však v úvahu celý příběh původního nábožensko-politického bělohorského mýtu, nebyli bořiči tak úplně mimo souvislosti.[29]

V jubilejním roce 1920 už se ke kulatému výročí bitvy žádné velkolepé akce nekonaly. Ostatně nebylo co slavit. Na bělohorském bojišti 7. 11. 1920 předala Podbělohorská sokolská župa národu skromnou mohyly. Při slavnosti byl kromě Sokolů přítomen jen pražský primátor Karel Baxa.[30] A v Lidových novinách 7.11.1920 uveřejnil k výročí Alois Jirásek článek „*O staré, bělohorské elegii*“, kde píše: „*Osvobození, v obnoveném státu svém vzpomínáme třístého výročí bělohorské bitvy. Po ní žalost a hrůza v zemích české koruny, a pak bída největší, když národu namlouvali, že to neštěstí jest jeho štěstím, že ta zkáza je požehnáním, a když většina tomu uvěřila a ještě děkovala Bohu za svou pohromu, když oslavné písně o ní skládali, jako „árii o bělohorské bitvě a victorii 1620 dne*

8.Novembris“. Pak i procesí pořádali na tu smutnou horu do kostela zbudovaného na oslavu římsko-císařského vítězství a tam děkovali Panně Marii de Victoria za tu porážku. To bylo „po čase, když z horlivé práce jezovitů ten větší díl národa zhovězil a o svůj zdravý rozum přiveden byl“, jak připomíná Jeník z Bratřic ve svých zápisech.“ [31]

A jsme v roce 2020

Rok, v němž se dovrší 400 let od bitvy na Bílé hoře začal pandemií covidu-19, což zastínilo všechno ostatní. I kdyby tomu tak nebylo, zřejmě by toto výročí nepatřilo mezi zvláště důležité události. Většinu obyvatel České republiky je už srdečně jedno, jednalo-li se o šarvátku, bitvu či stalo-li se vůbec někdy něco na nějaké Bílé hoře. Když jsem v úvodu začal článkem Víta Vlnase z roku 2007, tak jím také skončím. Autor na úplném konci zmiňuje podmínky, za jakých lze dějinný mýtus pochopit, interpretovat, se vší úctou odmítnout - leč, on bude stejně žít dál. Zdá se, že tomu tak nějak je. Ač většina společnosti je k Bílé hoře lhostejná, přece v menších skupinách si žijí oba dva bělohorské mýty dál svým vlastním životem. Ukázalo se to v boji o postavení napodobeniny mariánského sloupu na Staroměstském náměstí. Máme tedy se vší úctou odmítnout jen jeden mýtus, abychom druhý v nějaké formě nenápadně podpořili?

Však nejde jen o Bílou horu. Mýtus nemýtus, bouráme pomníky, které nás a naše nedávné předky nenutil nikdo stavět a stavíme pomníky, které naši vzdálenější předci zbourali. Skoro bych řekl, že nejlepší by bylo, kdybychom se v letošním roce nad sebou zamýšleli v souvislosti s „hovězinou“ zmíněnou Janem Jeníkem z Bratřic a vadou charakteru zmíněnou Karlem Hynkem Máchou.

Jan Bistranin

Poznámky:

[1] Vít Vlnas: Médea to česká s dítek vraždou, Dějiny a současnost č. 11, 2007

[2] Alessandro Catalano: Zápas o svědomí, Praha 2008, str. 89

[3] Dušan Uhlíř: Bitva na Bílé hoře 8.11.1620, Praha 2018, str. 67-71. Autor uvádí, že počet vozů může být poněkud nadsazen, ale přesto stojí za úvahu, proč je neustále zdůrazňováno rabování rudolfinských sbírek Švédy v roce 1648 a zcela pomíjena jsou rabování sbírek císařskou stranou, tedy Maxmiliánem Bavorským, Ferdinandem II. a jejich občasným spojencem Johannem Georgem Saským. Zdá se, že Švédi sice vydatně, ale přece jen už pouze paběrkovali.

[4] Štěpán Vácha: Pražské děkovné procesí na paměť bělohorského vítězství, Kuděj roč. 9, č.1-2, Plzeň 2007, str.18

[5] Olivier Chaline: Bílá hora, Praha 2013, str. 488-489

[6] tamtéž str. 498-499

[7] tamtéž str. 159-160

[8] tamtéž str. 493-494

[9] Jan Royt: Panna Maria jako generalissima, Historie-Otázky-Problémy 6, č. 2. Praha 2014 str.

- [10] Josef Petráň: Staroměstská exekuce (4. vydání), Praha 2004, str. 292
- [11] Přeznačený biblický text Řím 8,31 „Je-li Bůh s námi, kdo proti nám“.
- [12] Radujte se, Panna Maria sama zničila všechny bludy světa.
- [13] Olivier Chaline: Bílá hora, Praha 2013, str. 505
- [14] Čeněk Zíbrt: Z doby úpadku, Praha 1905, str. 104-105
- [15] Např. Josef Pekař: Bílá Hora: Její příčiny i následky; in Postavy a problémy českých dějin, Praha 1990; Tom. Blatenský: Víra a kultura, Praha 1925; Dr.A.Svobodová: Bílá hora, Hlučín 1936; Radomír Malý: Církevní dějiny, Olomouc 2001
- [16] Sixtus Bolom-Kotari: Mezi patriotismem a rebelií. Evangelíci na českomoravském pomezí za francouzských válek, str. 195-221; in Claire Madl, Daniela Tinková (edd.): Francouzský švindl svobody, Praha 2012
- [17] Alois Jirásek: O staré, bělohorské elegii; Lidové noviny roč. 20, č. 552, Brno 7.11.1920, str.2
- [18] Josef Petráň: Staroměstská exekuce (4.vydání), Praha 2004, str. 292
- [19] Alois Jirásek: O staré bělohorské elegii
- [20] Josef Petráň: Staroměstská exekuce, str. 293; .
- [21] Josef Petráň: Na téma mýtu Bílé hory; in Karel Beránek, Zdeňka Hledíková (ed.): Traditio et cultus, Praha 1993, str. 159
- [22] Vít Vlnas: Médea to česká s dítek vraždou
- [23] Milena Freimanová: Přísaha. Deník legionáře Ladislava Preiningera, Praha 2017
- [24] Jan Paukert: Historická symbolika v osvětové literatuře legionářů, bakalářská práce Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2014, str. 75-76
- [25] Otakar Husák: Jdi. Vzpomínky legionáře Otakara Husáka, kniha II, Praha 2018, str. 242-243
- [26] Edita Štěříková: Země otců, Praha 2005, str. 160-185
- [27] Josef Kadeřábek: Lidé bez domova, domov bez paměti? in V.Bůžek, J.Dibelka: Utváření identity ve vrstvách paměti, Opera historica 15 (2011), České Budějovice, 2011, str. 53-75
- [28] Štěpán Molt: Bílá hora a stržení mariánského sloupu v roce 1918, diplomová práce Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Praha 2007/8, str. 63-71
- [29] Zdeněk Hojda, Jiří Pokorný: Pomníky a zapomínky, Praha-Litomyšl, 1996, str.28-31; Štěpán Molt: Bílá hora a stržení mariánského sloupu v roce 1918, str. 63-71
- [30] Zdeněk Hojda, Jiří Pokorný: Pomníky a zapomínky, str. 117-126
- [31] Alois Jirásek: O staré, bělohorské elegii; Lidové noviny roč. 20, č. 552, Brno 7.11.1920, str.2

